

KNIHOVNY V DOBĚ „VELKÉHO INFORMAČNÍHO TŘESKU“: CD-ROM A INTERNET

Vladimír Karen

1 Výchozí situace

Situace knihoven je všude na světě podobná. Charakterizuje ji zejména:

- snižování rozpočtů,
- nároky nové generace čtenářů,
- nárůst požadavků zakladatelů.

Hlavní společný rys pro všechny knihovny – snižování rozpočtů – znamená ve svém důsledku především úbytek peněz na akvizici nových fondů, zejména odborných časopisů a knih, které jsou stále dražší a dražší.

Otázkou ovšem je, jak má knihovna v takových podmínkách plnit svou základní funkci – t.j. zpřístupňovat veřejnosti co nejširší záběr informací.

2 Cesty

Je jisté, že je třeba „přetnout“ uzavřený bludný kruh – a „mečem“ bude velmi často TECHNOLOGIE. Ta dnes umožňuje výrazně snížit počet primárních zdrojů (časopisů) ve prospěch kombinace sekundárních informačních zdrojů v elektronické podobě a fungující meziknihovní výpůjční služby popř. služby pro dodávku primárních dokumentů (Document Delivery Service). Stále narůstá také počet primárních zdrojů dostupných v elektronické podobě.

Knihovna tak může splňovat svou základní funkci podstatně lépe, než dříve, protože zpřístupňuje mnohonásobně širší nabídku informací, než kdykoliv v minulosti. Navíc, pokud se k tomu rozhodne, může knihovna účtovat čtenářům manipulační poplatky za použití MVS a přeúčtovat náklady na DDS. Podobná praxe, která pomáhá knihovně uhradit náklady na individuální požadavky čtenářů, je ve vyspělém světě poměrně běžná.

Jaké jsou tedy možné výhody a také nároky na přechod knihovny do „informačního věku“?

Co je zapotřebí?

1. stanovení koncepce rozvoje ze strany managementu knihovny,
2. počáteční investice – vhodný námět pro žádost o grant,

3. posílení MVS/MMVS, vazby na DDS,
4. vyškolení „nových“ knihovníků.

Je třeba změnit představu knihovníka jako člověka, který na požádání přinese z odlehlé police zaprášenou knihu. Moderní knihovník v takové představě spíše sedí u počítače a umí požadovanou informaci „vykouzlit“ na jeho obrazovce. Skutečnost je však taková, že celá řada pracovníků knihoven se na počítač stále dívá s nedůvěrou nebo s obavami: jak tohle všechno zvládnou? Proto je nezbytné tyto pracovníky seznamovat s novými technologiemi a školit je v práci s nimi. Naopak mnoho potenciálních čtenářů, kteří již své zkušenosti s počítači mají, do knihoven dnes ani nepřejde a spoléhají na přátelskou výpomoc šťastnějších kolegů, kteří mají přístup k Internetu a CD-ROM.

Co knihovna získá?

1. novou perspektivu vlastního rozvoje,
2. prestižní postavení,
3. nové „elektronické“ čtenáře.

Jakými fázemi probíhá vývoj v knihovně?

1. samostatné počítače pro katalogizaci, akvizici a administrativu (katalog, CD-ROM),
2. samostatný počítač do studovny (katalog, CD-ROM „prezenčně“),
3. propojení do lokální sítě (OPAC, CD-ROM centrálně) a poskytnutí veřejných síťových stanic do studovny,
4. připojení lokální sítě na Internet (OPAC, CD-ROM, Internet) – prezenční i vzdálený přístup ke všem zdrojům.

Naše vědecké knihovny jsou většinou ve fázi 1. nebo 2.

U univerzitních a akademických knihoven probíhá jde poněkud jinak díky skutečnosti, že mají většinou již řadu let přístup na Internet. Řada z nich má lokální síť a přístup na Internet dříve než vlastní elektronický katalog nebo tituly na CD-ROM. Přesto se zamysleme, která z nich již dosáhla fáze 4. – a výsledek nebude příliš povzbuzující.

Stejně šance se otevírají i pro menší odborné knihovny a v neposlední řadě i pro okresní, městské a místní knihovny. Ty pochopitelně nebudou zpřístupňovat vědecké informace, ale spíš např. multimediální encyklopedie, vzdělávací programy apod.

3 Některé otázky

Jako vše, co je nové, podněcuje elektronické informační zdroje nepřehlednou řadu diskusí. Na tato témata lze psát celé knihy, rád bych však zmínil dvě z nich, která mají v našich podmínkách svou specifickou příchutí.

Omezovat či neomezovat „elektronické“ čtenáře?

„Hamletovská“ otázka často diskutovaná v odborných kruzích. Zastánci naprosté demokracie v přístupu k informacím na Internetu narážejí na odpor a pomalu ztrácejí pozice. Jisté je, že každá instituce, tedy i knihovna, má právo své čtenáře omezit, pokud toto omezení není v rozporu s posláním knihovny. Zahraniční zkušenosti ukazují, že často je např. omezen přístup jen na některé uzly Internetu a naopak znemožněn přístup k uzlům šířícím např. pornografické materiály apod. A pochopitelně smějí čtenáři používat jen takové placené zdroje informací na Internetu, ke kterým má knihovna sjednaný přístup a s nimiž počítá ve svém rozpočtu.

Zcela na místě jsou určitá technická a bezpečnostní omezení. Např. řada zahraničních knihoven vůbec neumožňuje čtenářům tisknout výsledky rešerší na tiskárnách – a to jak pro vysoké náklady na spotřebovaný materiál, tak pro časté technické potíže s vlastním tiskem. Na druhé straně (a na rozdíl od naší praxe, která je navíc často v přímém rozporu s licenčními podmínkami producentů databází!) zahraniční knihovny neúčtují manipulační poplatky za rešerše, které si čtenáři udělají sami. Výsledek rešerše si čtenář odnese zadarmo na své vlastní disketě, kterou mu počítač automaticky otestuje na možnou přítomnost počítačových virů.

Poslední kategorie omezení souvisí s licenčními podmínkami poskytovatelů informací, které je třeba splňovat. Sem patří např. maximální povolený počet čtenářů pracujících s určitou databází současně, omezení v rozsahu exportovaných záznamů, v jejich dalším použití atd. Tato omezení zde byla a budou a je nutné je respektovat.

CD-ROM „versus“ Internet?

Na otázku „proč CD-ROM, když máme Internet?“ jsme odpovídali již mnohokrát. Dříve to byla otázka „online versus CD-ROM“, toto je její nová forma.

Odpověď je stále stejná: srovnajte si výhody a nevýhody obou systémů, přihlédněte k místním podmínkám, vezměte v úvahu četnost potřeby konkrétního informačního zdroje a učiňte si závěr sami. Výsledkem bude velmi pravděpodobně opět „mix“ obou forem v závislosti na využití konkrétních informačních zdrojů:

CD-ROM	online (Internet)
+ vždy dostupný	+ vždy aktuální
+ rychlejší	+ předplatné nebo „pay-as-you-go“
+ pevná cena předplatného	
– méně častá aktualizace	– závislý na komunikačních linkách (přenosová rychlost, spolehlivost)

Tyto výhody i nevýhody si uvědomují i producenti informací. Proto celá

řada z nich nabízí své informace jak na Internetu, tak na CD-ROM – a to stále častěji jak formou předplatného, tak „pay-as-you-go“. Jisté je, že obě varianty jsou pouze variantami přístupu k informacím, a INFORMACE jsou to, oč zde běží.

Hlavní výhodou CD-ROM zůstává relativně snadná možnost integrace do informačního systému instituce, která si vlastně vytváří svůj vlastní „online“ systém. Zejména v našich podmínkách je klíčová spolehlivost, protože naše telekomunikace dosud neposkytují potřebné spolehlivé zázemí pro provoz Internetu a online.

V dalších úvahách vyjdeme z logického předpokladu, že nejvíce používané zdroje bude knihovna dostávat na CD-ROM. Tuto základní nabídku bude doplňovat širší doplňující nabídkou zdrojů z Internetu, navíc bude sama zpracovávat a zpřístupňovat vlastní katalog v elektronické podobě.

4 Ultra*Net – příklad řešení pro elektronickou knihovnu

Technologii Ultra*Net, která je určena pro sdílení CD-ROM v LAN a WAN, vyvinula rakouská firma R+R Messtechnik z Grazu. Je to v současnosti jediný evropský výrobek svého druhu na trhu, zároveň však patří k nejmodernějším a nejvýkonnějším na světě.

Základní vlastnosti systému Ultra*Net:

kompatibilita

1. originální technologie zaručuje kompatibilitu s téměř 100 % CD-ROM titulů na trhu
2. podpora síťových protokolů NetBios, NetBEUI, TCP/IP (Internet), IPX/SPX a dalších

výkon

1. dvě verze serveru: na bázi DOS a WINDOWS NT
2. technologie precaching umožňuje sdílení CD-ROM desítkám uživatelů současně
3. možnost sdílení multimediálních titulů po síti!

flexibilita

1. konfigurace „na míru“ podle individuálních požadavků
2. rozšiřitelnost – systém poroste s Vašimi požadavky
3. rozšíření licence Ultra*Net garantováno za rozdílovou cenu

Ultra*Net však může integrovat více funkcí, než jen sdílení CD-ROM. Může se stát Vaší bránou do Internetu. Klientský software Ultra*Netu ve studovně může zajišťovat spuštění Vašich programů pro přístup do Internetu i do lokálního katalogu. Čtenář si pouze vybere odpovídající položku

z nabídky. Ultra*Net poskytne všem informačním zdrojům stejné prostředí základního menu, ze kterého si vyberete požadovanou databázi.

I v případě, že Váš vlastní katalog není přizpůsoben pro práci na Internetu, může jej Ultra*Net server zpřístupnit Vaším vzdáleným uživatelům stejně, jako databáze na CD-ROM. K tomu slouží program MakeCD, který vytvoří „virtuální“ CD z kteréhokoliv programu. CD-ROM server Ultra*Net již v u nás používá Národní knihovna ČR, 1. lékařská fakulta UK, Lékařská fakulta Plzeň, VUT Brno a další zákazníci. V současné době probíhá zkušební instalace serveru Ultra*Net ve výpočetním centru UK.

5 Závěr

Jak Vám může pomoci Albertina icome Praha?

Jak víte, specializujeme se na oblast externích informačních zdrojů již od roku 1991. Řadě z Vás dodáváme přední informační zdroje ze zahraničí. Připravili jsme pro Vás řadu tuzemských titulů na CD-ROM. S integrací CD-ROM do sítí jsme začali již v roce 1992. Dnes je Albertina icome Praha oficiálním distributorem technologie Ultra*Net v České republice. Nabízíme Vám tak své letité zkušenosti s CD-ROM a jejich provozem v sítích.

Naše spolupráce může probíhat např. následovně:

1. seznámíme se s Vašimi podmínkami a společně vyhledáme optimální technické řešení – **zdarma a nezávazně!**
2. připravíme Vám **cenovou nabídku**
3. **dodáme** Vám vybrané zařízení
4. **nainstalujeme** zařízení a databáze na místě
5. **zaškolíme** administrátora a seznámíme uživatele s prací se systémem
6. zajistíme **záruční i pozáruční servis**
7. pokud bude třeba, převezmeme **technický dohled** nad zařízením vč. instalace nových databází
8. **pomůžeme Vám s výběrem** vhodných informačních zdrojů, vytištěné Vám **zdarma zapůjčíme k vyzkoušení**
9. zařídíme pro Vás **předplatné** vybraných databází
10. budeme vždy připraveni pomoci Vám s **dalším rozvojem** Vašeho pracoviště

Těšíme se na naši spolupráci.

Literatura:

Cole, Timothy W. „Mosaic on Public-Access PCs: Letting the World Wide Web into the Library,“ **Computers in Libraries**, (January 1995): 44-50.

Burley, Ian. „Well connected – options for accessing the Net,“ **International World Review** (April 1995 No. 102): 15-16.

Bork, Schneider. „Installation at Triple Library in Frankfurt, Germany“, *Proceedings of the Ultra*Net Meeting, June 21-23, 1995*.

Wiedemer, John David. „CD-ROM versus Online, An Economic Analysis for Publishers“, *CD-ROM Professional*, (April 1995): 36-42.

Reisman, Richard R. „CD-ROM/Online Hybrids: The Missing Link?“, *CD-ROM Professional*, (April 1995): 67-74